

Saur, E. & Ness, O. (2025). *Grensesprenging: Utviklingshemming, autisme og teater*. Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa6208>

2

Tre teatereksempler

Back to Back Theatre Company (Australia)

Figur 3

Fra forestillingen Lady Eats Apple, Back to Back. Foto: Zan Wimberly

Bakgrunn

Back to Back har sin base i Geelong sør i Australia, i underkant av ti mil fra storbyen Melbourne. Kompaniet ble dannet på slutten av 1980-tallet som et resultat av nedbyggingen av institusjonsomsorgen i staten

Victoria i Australia. Tre av deres teaterforestillinger har blitt spesielt godt kjent internasjonalt: *Small Metal Objects*, *The Shadow Whose Prey the Hunter Becomes* og *Ganesh Versus The Third Reich*. I tillegg har filmen *Shadow*, basert på *The Shadow Whose Prey the Hunter Becomes*, blitt vist på filmfestivaler og mottatt priser. Kompaniet har det siste tiåret vært et av de mest hyppig refererte kompaniene av sitt slag, og ble aktuelle i Norge da de mottok den Internasjonale Ibsen-prisen i 2022. I retningslinjene for prisen står det at den gis til: «an individual, institution or organisation that has contributed to the global dramatic art or given the theatre new artistic dimensions».¹⁴ Denne prisen, i tillegg til flere internasjonale priser og deltakelse på festivaler verden rundt, har satt *Back to Back* på teaterkartet, langt ut over den smalere kretsen som holder på med disability art. Ibsen-prisen er et godt eksempel på at kompaniet blir tatt på alvor som nyskapende, profesjonell teaterkunst, uavhengig av bakgrunnen til skuespillerne, og ikke plassert i en egen bås. Kompaniet blir i dag anerkjent for sin nyskapende dramatik og for hvordan de åpner opp for at publikum får ta del i liv og erfaringer som de fleste ellers ikke har stor tilgang til, samtidig som mange kjenner til personer med utviklingshemming og/eller autisme i sin familie eller omgangskrets. Dette er teater som bygger bro mellom og gir innsikt i ulike livsverdener.

Organisasjon

Back to Back har i utgangspunktet omtrent seks skuespillere med utviklingshemming og autisme – kategoriseringer ensemblet utfordrer i sine forestillinger – og flere av disse har vært ansatt i mange år og turnert verden over. *Back to Back* driver også lokalt arbeid, blant annet *Theatre of Speed*, som gir unge med utviklingshemming mulighet til å arbeide med teater og tilegne seg trening og kompetanse innen feltet.

14 <https://www.nationaltheatret.no/international-ibsen-award/about/guidelines/>

Gjennom denne satsingen bidrar Back to Back med utviklingsarbeid på grasrotnivå, samtidig som dette kan fungere som en rekrutteringsarena for Back to Back. Denne modellen har noen fellestrekk med organiseringen til Access all Areas, der man arbeider på ulike nivåer og gir tilbud både til dem som ønsker dette som en fritidsaktivitet, samtidig som det kan være et springbrett videre for dem med talent og ambisjoner.

Foruten skuespillerne som utgjør kjernen i Back to Back, er det et titalls personer i de administrative og kunstneriske støttefunksjonene. Det er med andre ord en relativt stor organisasjon som ivaretar både turnévirkosomhet, markedsføring og tekniske funksjoner. Teateret får økonomisk støtte både fra små og større sponsorer, og i 2022 fikk de bevilget et større beløp fra delstatsregjeringen.

Eksempler på forestillinger

Small Metal Objects utspiller seg midt i et trafikkert område med mange fotgjengere og byens trafikk som bakgrunn. Publikum sitter på seter rigget opp med utsikt mot der handlingen foregår seg. Publikum får hodetelefoner og blir dratt inn i dramaet som utspiller seg mellom skuespillerne, som befinner seg et sted midt blant menneskemengden. *Small Metal Objects* utforsker hvordan samfunnet ser på marginaliserte grupper, og hvordan for eksempel arbeidsløse og funksjonshemmede blir betraktet som uproductive innbyggere.

Ved bruk av hodetelefoner kommer skuespillernes stemmer tett på publikum, selv om det kan være vanskelig å se skuespillerne blant alle de andre i folkemengden. Publikum får ta del i intime samtaler mellom skuespillerne, og det kan ta tid før de identifiserer hvem de er. Denne formen forsterker følelsen av å tre rett inn i andres virkelighet – en virkelighet man ellers ikke har tilgang til.

The Shadow Whose Prey the Hunter Becomes er en forestilling med Simon Laherty, Sarah Mainwaring og Scott Price, alle tre skuespillere

med utviklingshemming og/eller autisme. Nettopp en slik kategorisering er et av temaene i forestillingen. De diskuterer hvorvidt de er komfortable med å kalle seg «disabled, intellectual disabled, neurodiverse». Og hva tjener disse karakteristikene til? Et viktig poeng her er at de tre har ulike syn på hvilke begreper de er komfortable med.

Forestillingen tar utgangspunkt i forberedelsene til et folkemøte – et slikt møte man forbinder med deltakelse, medbestemmelse og demokrati. Sarah, Simon og Scott diskuterer hvem som skal lede møtet og hva de skal snakke om, mens de arrangerer rommet med stoler og talerstol. Stykket handler om forholdet mellom individuelt og kollektivt ansvar, og om hvordan kunstig intelligens i stadig større grad er med på å påvirke livene våre og de beslutningene vi tar. Hvordan kan vi sammen ta de beste avgjørelsene til gagn for alle i et sivilisert samfunn?

De tre skuespillerne på scenen har svært ulike uttrykk. De bruker sine egne fornavn og er kledd i hverdagsklær. Scenerommet er sparsomt møblert. De triller inn en stabel stoler som de setter opp for å illustrere møterommet, og de har en portabel trapp og en stor, hvit, rektangulær isoporkloss som de plasserer foran trappen og som fungerer som en høy talerstol. På slutten av stykket demonteres dette.

Et viktig tema i stykket er hvem som kan snakke på vegne av hvem. Som eneste kvinne har Sarah Mainwaring en spesiell rolle i stykket, både fordi hun representerer en interseksjonell posisjon ved å være både kvinne og funksjonshemmet, men også fordi hun snakker svært sakte og beveger seg omhyggelig over scenen. Hun tvinger publikum til å vente ut sine langsomme, men insisterende replikker. Også hennes medspillere må vente, selv om de kan bli utålmodige.

Ett av virkemidlene som benyttes i forestillingen, er at replikkene vises på en skjerm som strekker seg tvers over scenen, øverst i scenerommet. Innledningsvis fungerer dette tilsynelatende som ren underteksting, men etter hvert blir skjermen også en medspiller med egne kommentarer. Når Scott begynner å kommunisere med Siri, den digitale assistenten, svarer hun tilbake med egne meninger på Scotts

spørsmål og kommentarer. Dette leder til en diskusjon om hva som vil skje dersom kunstig intelligens tar over; vil det bli som å bli behandlet med «behavioral therapy», behandlet som en hund? Eller som en utviklingshemmet?

Figur 4

*Fra forestillingen *The Shadow Whose Prey the Hunter Becomes, Back to Back*.*

Foto: Kira Kynd

I *Ganesh Versus The Third Reich* tar Back to Back opp ubehagelige temaer om undertrykkelse og utryddelse av funksjonshemmede under nazi-regimet i andre verdenskrig. Samtidig peker de på hvordan vi i samtiden, også publikum, er ansvarlige for diskriminering og annen-gjøring i dagens samfunn. I stykket møter vi Ganesh, en indisk gud med elefanthode, guden for å fjerne hindringer og for en ny start. Ganesh' mål er å ta tilbake solsymbolet (hakekorset) som nazistene har misbrukt.

Samtidig som Ganesh starter sin reise fra India, får vi se en parallell historie om en ung mann som, inspirert av guden Ganesh, ønsker å lage en teaterforestilling. Han har selv vanskeligheter i livet som han kjemper med, og må forsvare ideen om teaterstykket overfor en overbærende og nedlatende kollega. Prosessen med å utvikle denne forestillingen, diskusjoner og maktbruk utspiller seg på scenen, og som publikum blir man dratt inn i ubehagelige situasjoner og også gjort delaktig når skuespillerne innimellom henvender seg direkte til publikum.

Tematikken knyttet til nazisme utgjør en sterk referanseramme for stykket. Nazistene hadde et eget utryddelsesprogram for funksjonshemmede, kalt T4. Det blir spesielt sterkt når Hitler spilles av Simon Laherty, som selv har en utviklingshemming og fremstår med en spinkel og sårbar kropp på scenen. Samtidig ser vi dr. Josef Mengele, spilt av den eneste skuespilleren uten utviklingshemming, David Woods, mens han går over scenen i SS-uniform og utroper sin begeistring for «the abnormal: birth defects, dwarfs, mongoloids, degenerative conditions». Dette spiller på hvordan Mengele drev med groteske medisinske eksperimenter på mennesker under andre verdenskrig, og var særlig opptatt av å forske på spesielle menneskelige variasjoner.

Under forestillingen stiller skuespillerne spørsmål ved sin egen etikk og rett til å lage et stykke om hinduistiske symboler (ingen av dem er hinduer) eller nazisme (ingen av skuespillerne er jøder): Er det kulturell appropriasjon de bedriver? Men kunnskapen om nazistenes

syn på funksjonshemming som en svakhet som burde utryddes, gir skuespillerne trygghet i at dette er en historie som i aller høyeste grad angår dem. Forestillingen har et dystert tema, men er også leken og utfordrende, og kommuniserer på mange nivåer. Som publikum får man seg en støkk når en skuespiller henvender seg direkte til salen og roper: «You've come to see some freak porn».

Back to Back, et kompani med stor rekkevidde

Back to Back har hatt stor innflytelse både i Europa gjennom turnévirksomhet, og har dessuten vært tilgjengelig med sin film *The Shadow*, som kan vises uten at hele ensemblet og støtteapparatet må følge med. Dette har gjort at deres arbeid har blitt kjent og ofte referert til. De har valgt en modell der de kan være på reisefot i både én og to måneder. Det er krevende å forflytte seg fra Australia til Europa, så lengre opphold er å foretrekke for å unngå mye reisestress. Samtidig er det økonomisk krevende på en måte de fleste andre ikke har mulighet til, men det har gjort at mange har kunnet oppleve deres forestillinger utenfor Australia. Det at de har engelsk som scenespråk, gjør dem språklig tilgjengelige for mange.

Det er ikke uten grunn at de to utenlandske kompaniene som presenteres, er engelskspråklige. Et teater som det dyktige franske Compagnie de l'Oiseau-Mouche fra Roubaix har ikke like stort nedslagsfelt, og får dermed noe begrenset utbredelse.

Access all Areas Productions (Storbritannia)

Figur 5

*Fra forestillingen Not your f**kin' circus dog, Access all Areas. Foto: Mann Bros*

Bakgrunn

Access all Areas ble dannet i 1976 under navnet The Rainbow Theatre Group. Mellom 1976 og 2007 laget og fremførte gruppen 63 forestillinger. På deres hjemmeside står det at Access All Areas «lager forstyrrende teater og forestillinger av kunstnere med utviklingshemming og autisme». Access all Areas har vokst til å bli en organisasjon med et bredt nedslagsfelt.

Plassert i Øst-London, omgitt av mange kreative organisasjoner og med et publikum som er vant til en mangfoldig kulturscene, har de særlige forutsetninger i en by som ofte omtales som verdens underholdningshovedstad. Selv om både plassering og rammebetingelser er annerledes enn for et norsk teaterkompani, finnes det også mange sammenfallende interesser. I mange teaterorganisasjoner hvor skuespillerne har en funksjonsnedsettelse, er arbeidet for funksjonshemmedes

rettigheter nærmest uunngåelig. Det å ha en utviklingshemming eller en autismespekterdiagnose gjør at man blir utsatt, uansett hvor man befinner seg.

Access all Areas har utviklet seg fra å være et *community theatre* til å bli en profesjonell organisasjon med et bredt aktivitetsfelt.

Organisering

Access all Areas har en kunstnerisk leder og en administrativ leder, begge i full stilling, i tillegg til produsenter, kreative tilretteleggere og praktiske tilretteleggere. I likhet med Back to Back har Access all Areas etter hvert bygd opp en stor og profesjonalisert organisasjon.

Access all Areas, på samme måte som Back to Back, har en todelt organisasjon. De driver profesjonell teaterproduksjon gjennom sitt *Performance company*, og de driver samfunnsarbeid gjennom programmet *Take part*. I tillegg står de bak Performance Making Diploma, i samarbeid med Royal Central School of Speech and Drama.

De siste årene har de også utviklet spesialkompetanse på samarbeid og konsulentvirksomhet overfor TV og strømmetjenester som har sett behovet for et mer mangfoldig ensemble, men som trenger både skuespillere med kompetanse og kompetanseheving blant eget produksjonsteam. Ved å bidra både i manusutvikling og tilrettelegging for kunstneriske prosesser, kan man støtte og ivareta skuespillere med utviklingshemming og autisme på en måte som gjør at de får utført arbeidet sitt best mulig.

Behovet for konsulentvirksomhet ut mot andre teatre, TV, film og strømmetjenester har økt betydelig de senere årene. Det samme gjelder behovet for å lære opp agenter i underholdningsbransjen i hvordan de skal ivareta skuespillere med utviklingshemming og autisme. Likevel er kjernevirksomheten fortsatt å skape egne kvalitetsproduksjoner.

Access All Areas er en såkalt *Portfolio organisation* med støtte fra Arts Council England (tilsvarende Kulturrådet). De mottar også støtte fra stiftelser som Esmee Fairbairn og Paul Hamlyn trusts.

Take Part – et lavterskeltilbud

Take Part-programmet som Access all Areas organiserer, har deltakere fortrinnsvis fra området rundt hovedkvarteret i Øst-London, men har også aktiviteter utenfor dette området. Formålet med Take Part er, som navnet tilsier, å skape deltakelse der deltakerne kan utvikle kreative ferdigheter, øke selvtilliten og lage forestillinger.

De siste årene har de utviklet en modell for organisering og ledelse der prosjektene samskapes med profesjonelle aktører med utviklingshemming. Disse har utdanning fra diplomkurset ved Central School of Speech and Drama. Det er også igangsatt et ledelsesutviklingsprosjekt kalt Transformative leadership. Prosjektene blir skreddersydd til deltakernes tilretteleggingsbehov for å sikre at alles stemme blir hørt.

Prosjektene arrangeres i lokale kulturhus, dagsentre, omsorgsboliger, samfunnshus og skoler, og deltakerne er mellom 16 og 83 år og representerer en mangfoldig befolkningsgruppe. Lengden på prosjektene i Take Part varierer fra enkeltstående workshops til lengre prosjekter. Målet er at det skal være et lavterskeltilbud der alle skal føle seg velkommen og ivaretatt.

Performance making diploma – utdanning og kompetanseheving

Dette kurset, som Access all Areas driver i samarbeid med Central School of Speech and Drama, er et diplomstudium for skuespillere med utviklingshemming og autisme, hvor de kan få formell kompetanse innen teater. Kurset startet som et ettårig tilbud, men har blitt utvidet til to år. Samarbeidet med en gradsgivende utdanningsinstitusjon på universitets- og høyskolenivå gir både status og faglig tyngde, noe som igjen bidrar til å synliggjøre denne gruppen skuespillere.

At stadig flere skuespillere får økt kompetanse, fører til høyere kvalitet på arbeidet de gjør, både på scenen og på film. Parallelt har Access all Areas vært involvert i det nasjonale lederprogrammet Transformative leadership, og flere av skuespillerne har dermed en videreutdanning som gjør at de kan inngå i co-ledelse også på diplomkurset.

Et viktig prinsipp er at kurset skal være skreddersydd til den enkeltes unike uttrykksform, og at lærerne forstår de undervisningsprinsippene Access all Areas har utviklet. At undervisningen foregår ved en institusjon som Central School of Speech and Drama, bidrar også til at skuespillerne får en mer verdsatt sosial rolle gjennom å innta arenaer der kunsten har forrang, ikke funksjonshemmingen. De møter også andre studenter ved de ordinære studiene, som de delvis samarbeider med.

For å finansiere dette utdanningstilbudet har man inngått avtaler med store aktører i medie- og underholdningsbransjen. Tidligere var det medie giganten Sky som sto for en vesentlig del av finansieringen, men etter at Sky avsluttet sitt samarbeid, er det Netflix som nå bidrar med økonomisk støtte.

Eksempler på forestillinger utviklet av og i samarbeid med Access all Areas (utdrag)

The Misfit Analysis er utviklet av skuespiller Cian Binchy sammen med Access all Areas. Cian har autisme. Forestillingen utforsker hans måte å oppleve verden på med sitt autistiske blikk, men tematiserer også hvordan funksjonshemmede blir behandlet i dagens samfunn. Dette er en multimediaforestilling, og på Access all Areas sine nettsider beskrives Cian og forestillingen blant annet med disse uttrykkene:

He likes to spin tin-openers.

He's taught lots of famous actors how to be autistic.

They're very good at it.

This is not Rain Man.

Dette sitatet er et noe ironisk hint, og henspiller blant annet på at Cian var konsulent da *The curious incident of the dog in the nighttime* ble satt opp som musikal i London. Cian har ellers erfaring fra tv-dramaer på BBC og ITV, og er en av Access all Areas sine mest erfarne skuespillere.

My hands and feet are wiggeling er laget av skuespiller Xandri/Emma Selwyn i samarbeid med Access all Areas, og er i stor grad et autobiografisk arbeid som på en uærbødig måte omfavner det non-normative. Samtidig utfordrer forestillingen publikum på en leken og til dels lett provoserende måte, fordi den ikke bare handler om skuespillerens egne erfaringer, men også konfronterer publikum med deres fordommer knyttet til autisme, kjønn og seksualitet.

I *#binariesbegone* utforsker Xandri/Emma Selwyn videre de temaene hun tok opp i *My hands and feet are wiggeling*: kjønn, autisme og seksualitet. Hun utfordrer den tradisjonelle kjønnsforståelsen, som for mange oppleves som en smal tvangstrøye, og hvor mange ikke lever opp til forventningene til de tildelte kjønnsrollene. I denne forestillingen, slik Access all Areas gjør i mange av sine produksjoner, er humor og grenseutfordring en innarbeidet arbeidsform.

MADHOUSE re:exit tar opp den røde tråden som kan gjenkjennes i mange av forestillingene presentert i denne boken. Det handler om institusjonshistorie, bortgjemming av utviklingshemmede, segregering og stigmatisering. *MADHOUSE re:exit* bygger på dokumenter og fortellinger etter en nå avdød kvinne ved navn Mabel Cooper, som i mange år var beboer på en institusjon for personer med utviklingshemming. Mabel Cooper kjempet til det siste mot institusjonsomsorgen, og fikk trykke på den røde knappen som sprengte en av de siste institusjonene i England og jevnet denne med jorden. Hun overlot sine journaler til Access all Areas, som lagde denne forestillingen basert på hennes historie og aktivisme. Målet var ikke bare å se bakover i historien, men også å advare mot de tendensene til ny-institusjonalisering og deprivasjon som utviklingshemmede i dagens Storbritannia opplever.

Gjennom bruk av slående virkemidler har formålet vært å skape en forestilling som har som mål å forstyrre og bevisstgjøre publikum gjennom «a refusal to be silent, and a history of being ignored».

Forestillingen har fire skuespillere som gestalter en gudinne¹⁵, en baby, en spiser og en utbryter-artist. Disse guider publikum gjennom en labyrintlignende institusjon, mens det murrer i krokene og man venter på en revolusjon som er lovet for å bedre livet til utviklingshemmede. Skuespillerne har selv vært med på å utvikle rollekarakterene. Gjennom forestillingen slippes publikum nærmere inn på livene deres, der fortid og fremtid vikles sammen. Målet er at publikum skal få større innsikt i hvordan det er å ha en utviklingshemming i dagens samfunn.

Still, hear er én av flere forestillinger fra Access all Areas som foregår ute i gatene og i lokalmiljøet. Disse kan også tilpasses og spilles i ulike nærmiljøer. *Still, hear* er en audioforestilling som utspiller seg i gatene i Øst-London rundt teaterets lokaler, og ble utviklet under pandemien da det kun var mulig å samle et begrenset antall publikummere. Her inviteres publikum ut i gatene i bydelen Hackney, hvor de får høre hvordan personer med utviklingshemming og autisme erfarte livet under lockdown i Covid-19-perioden, samt hvilke håp de har for en «ny normal» etter lockdown. Publikum guides til ulike lokasjoner i nærmiljøet, der de får fortellinger både gjennom live-skuespillere og innspilt lyd.

The Interrogation er en audioforestilling basert på opplevelser og ubehagelige hendelser som en av skuespillerne selv har vært utsatt for. Forestillingen handler om Charlene, og hvordan omverdenen feiltolker hennes atferd – og hvordan én persons feiltolkning sprer seg til andre. Charlene opplever at de andre mener hun har gjort noe forferdelig, selv om det egentlig handler om hennes angst og behov for hjelp til å finne fram i en kaotisk byggate. Samtidig tematiserer forestillingen hvordan samfunnet håndterer det som oppfattes som uønsket atferd, eller atferd noen tolker som mulig kriminell.

I Storbritannia finnes det oppslag både på kollektivtransport og ellers i offentligheten som oppfordrer innbyggere til å rapportere all mistenkelig atferd. «See it. Say it. Sorted.» står det på plakater, hvor det

15 Se bokens forsidefoto.

også er oppgitt et telefonnummer man skal kontakte. Mange med ulike sykdommer, funksjonsnedsettelse, utviklingshemming og autisme opplever at deres atferd oppfattes som mistenkelig, og de rammes av andres mistenksomme blikk. Ved hjelp av en app på mobiltelefonen blir publikum med på en guidet tur der de får oppleve det som skjedde med Charlene da hun fikk en meltdown og et angstanfall ute i byen.

Forestillingen problematiserer dilemmaer og konfronterer publikum med spørsmål som: Hva ville du gjort om du trodde du så noe kriminelt? Ville du involvert deg? Ville du rapportert det til politiet dersom du kunne fått raske instruksjoner over telefonen om hvordan du skulle håndtere situasjonen?

Formålet med forestillingen er å få publikum til å stille spørsmål ved årsaker til kriminalitet, språket vi bruker, og følelsen man kan få dersom man har en utviklingshemming eller autisme og blir sett på som kriminell fordi noen opplever atferden din som annerledes, unormal eller til og med truende.

Figur 6

The Interrogation, Access all Areas. Foto: Mann Bros

unReal City er en forestilling der Access all Areas går enda lenger i sin utforskning av multimodale uttrykksformer, ved å skape en VR-opplevelse (virtual reality) der to publikummere av gangen får en VR-tur inn i et nytt boligområde. Ved å blande live-opptreden med virtuell virkelighet utforskes det hvordan vi stadig må forholde oss til en økende digital verden.

I forestillingen blir publikum invitert inn i et showroom der de presenteres for leiligheter i en ny Smart-City. Her møter man personer både i virkeligheten og som avatarer i den virtuelle verden, og får innblikk i en tenkt framtid der man kan bo i høyteknologiske og tilrettelagte leiligheter.

På terskelen til det som omtales som et nytt Metaverse, aktualiserer *unReal City* spørsmål om hvordan vi forholder oss til hverandre i en stadig mer teknologisk og digital verden. Er det best å møtes fysisk, eller finnes det muligheter i å møtes som online-avatarer? Blir relasjonene sterkere når vi møtes ansikt til ansikt, eller kan digitale møter også være en inngang til fysiske møter – og kanskje gi rom for å utforske andre sider ved oss selv og bryte ut av fastlåste roller?

Denne forestillingen er et samarbeid mellom Access all Areas og dreamthinkspeak, et kompani i Storbritannia kjent for sine store og omfattende produksjoner i rom som lagerhaller og lignende.

*Not F**kin' Sorry* er forestillingen som ble utviklet ut fra utprøvingene på Diplomkurset vi har brukt som eksempel innledningsvis i denne boken. Forestillingen er et resultat av mulighetene studentene kunne utforske gjennom utdanningen sin. De dannet gruppen Not Your Circus Dogs, som med støtte fra Access all Areas kunne videreutvikle ideene sine og etter hvert vise produksjonen på kjente scener, blant annet Soho Theatre. Forestillingen promoteres som «shameless sexy punk crip cabaret. With luscious lip syncs, sweaty dances and verbatim stories, have your preconceptions rattled as we take you to the edge».

The cracks, the scars.

We are sick of being your circus dogs.

Everything you think we can't do,

We can.
And we are not fucking sorry.

A Small Enclosed Room With Alfie Murphy ble i 2025 både spilt på Soho Theatre og sendt på turné i England. Forestillingen ble utviklet sammen med skuespillerne Cian Binchy og Anna Constable, og handler om hvordan det oppleves for disse to å erfare verden fra sitt ståsted. Begge omtaler seg som *autistic actors*. Hovedpersonen Alfie Murphy savner noe i livet sitt, men klarer ikke helt å finne ut hva det er. Cian sier i programmet til forestillingen at Alfie er en karakter som ligner ham selv, men at alle karakterene han er med på å utvikle på scenen også har et ekstra spillerom. Tittelen på forestillingen er inspirert av noe Cian har skrevet, som sier noe om at folk ofte er redde for store åpne plasser fordi de ikke har oversikt, «whereas in a small enclosed room you're trapped. Even if Alfie travels the world, wherever he goes he will always be that little boy who was put in the corner».

Figur 7

*Fra forestillingen A Small Enclosed Room With Alfie Murphy, Access all Areas.
Foto: Ali Wright*

Teater nonSTOP (Norge)

Figur 8

Fra forestillingen Frøskjærring, Teater nonSTOP. Foto: Martin Hågensen

Bakgrunn

Teater nonSTOP ble startet i 2010 og hadde en treårig prosjektperiode før teateret ble overtatt og videreført som en kommunal virksomhet underlagt Kulturskolen i Namsos kommune. Det treårige prosjektet startet som et samarbeid mellom Namsos kommune og Høgskolen i Nord-Trøndelag (nå Nord universitet), med NAV

som aktiv støttespiller. Siden initiativet kom fra høghskolen, måtte virksomheten begrunnes i høghskolens mandat, nærmere bestemt vernepleierutdanningen. Begrunnelsen lå i dokumentasjon som viste at dialogen mellom tilretteleggere og deltakere i kulturbaserte aktiviteter der man skaper noe sammen, var mer likeverdig enn dialogen mellom hjelpere og brukere i tilrettelegging av andre dagligdagse gjøremål.¹⁶

Ett av målene med å etablere et profesjonelt teater med involvering fra høghskolen var at studenter skulle kunne gå inn i en teatervirksomhet på andre premisser enn de gjorde i sin praksis i bofelleskap, dagsentra og lignende. På teateret ble skuespillerne etter hvert eksperter på sitt felt, og studentene, som ble byttet ut og var nye hvert år, måtte agere på en annen måte. I det kunstneriske arbeidet ble de tradisjonelle hjelper/bruker-rollene snudd opp ned. Studentenes rolle ble å tilrettelegge for at skuespillerne i størst mulig grad kunne gjøre jobben sin.

Foruten at teateret skulle være en arena for skuespillerne, der det viktigste og bærende formålet var å lage kvalitativt godt og nyskapende teater, skulle teateret også være en sosialpolitisk aktør. Teater nonSTOP hadde som mål å bidra til utviklingen av teaterfeltet, skape en arena for helse- og sosialfaglige studenter hvor de kunne få erfaring med samskaping, og legge til rette for at skuespillerne kunne utføre sin primære jobb på teateret. Slik bidro teateret til å gi skuespillere med utviklingshemming en stemme på scenen.

Etter tre år som prosjektorganisasjon gikk teateret over i fast drift underlagt Namsos kommune og kulturskoleavdelingen. Denne organiseringen gir både fordeler og ulemper. Det er en fordel å være tilknyttet en administrasjon og ha tilgang til lokaler. Utfordringen er at man blir en brikke i en «tung» og etablert organisasjon som ikke nødvendigvis

16 Saur, E. (2008). *Kulturarena med mulighet for dialog? Grotta-en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming. «Målet e vel at vi ska ha det arti, trur æ»*. Trondheim: NTNU Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Doktoravhandling.

ser teateret som et teaterkompani med de behovene en slik virksomhet har for å kunne utvikle seg, men heller som en kommunal fritidssysse. Organiseringen kan sees som et uttrykk for velferdsstatens dilemma: Det er viktig med gode praktiske og økonomiske sikkerhetsnett for dem som kan være utsatte og sårbare, men det kan også føre til infantilisering og usynliggjøring.

Organisering

Teateret er en deltidsvirksomhet med fast arbeidsdag én dag i uka, i tillegg til øvingshelger og dager tilpasset arbeid med produksjonene.

Det er ansatt en daglig leder i 50 prosent stilling. I tillegg leies det inn eksterne krefter til utvikling av nye forestillinger, og det kan også være behov for kunstnerisk og teknisk bistand i selve forestillingene. Det gis noe administrativ støtte fra Kulturskolen, men dette står i sterk kontrast til de profesjonaliserte organisasjonene Back to Back og Access all Areas.

Skuespillerne får lønn gjennom at teateret har fått tildelt en Varig tilrettelagt arbeidsplass (VTA) fra NAV. Denne stillingen deles mellom skuespillerne. En av utfordringene ved å lønne skuespillerne er at dette må tilpasses trykderettighetene deres, slik at de ikke mister disse. Samtidig viser det at det innenfor velferdsbyråkratiet også finnes handlingsrom og muligheter for å gi tilgang til varierte arbeidsplasser, som også kan åpne døren til kulturbransjen.

Teateret har omtrent 12 skuespillere ansatt. Mens Access all Areas og Back to Back har todelte organisasjoner hvor de driver grasrotarbeid (community-work) med formål om å gi et mer allment tilbud, og samtidig bruke dette arbeidet som rekrutteringsarena for sin profesjonelle teaterproduksjon, har Teater nonSTOP slått sammen disse to delene av virksomheten. Alle er samlet og jobber sammen, men ikke alle deltar nødvendigvis i alle produksjonene.

Access all Areas har, sammen med teaterskolen Central School of Speech and Drama, etablert et utdanningsprogram i universitetsregi.

Back to Back sin kompetanseutviklingsstrategi ligner i noen grad det man gjør i Teater nonSTOP, hvor skuespillerne utdannes i egen organisasjon. Teater nonSTOP har også samarbeid med sitt lokale universitet, men ikke på kunstfeltet, og det savnes derfor et utdanningstilbud innen teater slik man har utviklet ved Central School of Speech and Drama i samarbeid med Access all Areas.

Forestillinger

Dekksgutten var den første forestillingen, før teateret var formelt etablert. Forestillingen tok utgangspunkt i sangen «Dekksgutten» av Åge Aleksandersen. Stina Stjern (Moltu) hadde regien, og hun er utdannet musiker ved jazzlinja, NTNU. Denne forestillingen ble den første i rekken av et langt samarbeid mellom Moltu og teateret. Hun introduserte arbeid med eksperimentelle musikkuttrykk, noe som har vært med på å forme teaterets profil. «Dekksgutten» var et av innslagene ved Åge Aleksandersens 60-årsforestilling, som var en gave fra Namsos kommune. «Dekksgutten» koblet sammen det kjente og nære – de fleste skuespillerne har et forhold til Aleksandersen, som er en identitetsmarkør for mange i byen han kommer fra. Samtidig utforskes moderne kunstneriske uttrykk, og denne koblingen mellom kjent og ukjent har blitt en arbeidsmåte for teateret.

Jakten på julesnøen var en juleforestilling for barn som ble vist for barnehager. Forestillingen ble improvisert på bakgrunn av ide-myldringer med skuespillere og samarbeidende studenter fra vernepleierutdanningen. Ragna Fredriksen hadde regien, og forestillingen ble spilt i flere sesonger som et tilbud til barnehagene i området. Å vise forestillinger for barn og unge bidrar til å gi barn med ulike funksjonsnedsettelse mulighet til å se at de som står på scenen også er noen de kan kjenne seg igjen i, samtidig som alle deltar i denne felleskapsopplevelsen.

Eventyret om meg ble til etter idé og regi av Nina Wester, og ble utviklet ut fra skuespillernes egne erfaringer og livssituasjoner.

Wester intervjuet alle skuespillerne, besøkte dem hjemme og dannet seg inntrykk av hverdagslivene deres. Ut fra deres egne levde liv tok det form et eget univers på scenen. Gjennom stykket fikk publikum innsikt i livene, drømmene og ønskene til skuespillerne. Ønsket om en kjæreste, drømmen om at noe fint skal skje, dårlige erfaringer fra tidligere som fortsatt preger livet, og så videre. Scenografien var enkel, men virkningsfull, med lyssetting og musikk, samt noe bruk av voiceover.

Arbeidet med en kjent norsk regissør og dramaturg ga teateret et betydelig kvalitetsløft, etablerte teateret som et navn i det lokale miljøet og bidro til å nå et større publikum. Stykket ga innblikk i livsverdener man ellers ikke har tilgang til. Wester problematiserte under arbeidet at det kunne oppleves utfordrende å jobbe med skuespillerne, særlig i starten, fordi hun var redd for å manipulere og presse dem i retninger de ikke ønsket. Denne ydmykheten er viktig. Selv om skuespillere med utviklingshemming og autisme ofte gir klart uttrykk for uenighet eller hvis det er noe de ikke forstår, er det mange som har erfaringer med å bli overstyrt og bestemt over. Å skape et samarbeidsklima der alle er så trygge som mulig og deltar i hele prosessen, ble en viktig etisk fordring i arbeidet med «Eventyret om meg», og også som fundament i samarbeid med andre innleide profesjonelle kunstnere.

Du – jeg, oss – dem, innenfor – utenfor var en danseforestilling utviklet sammen med musikerne John Pål Inderberg og Henning Sommerro, samt regissør og koreograf Kirsten Roll-Steen. Koreograf Marta Peres bidro med utvikling av enkelte scener underveis.

Forestillingen brukte musikk og dans som virkemidler for å utforske kraft og flyt, maktrelasjoner og hvem som definerer seg som innenfor eller blir definert som utenfor i samfunnet. Dans og bevegelser tok utgangspunkt i skuespillernes spesifikke kropper og bevegelsesmønstre, og det ble ikke gjort forsøk på å lære skuespillerne en på forhånd bestemt koreografi; denne ble i stedet utviklet i samarbeid mellom koreografer og skuespillere. Samarbeidet med erfarne og profesjonelle jazzmusikere bidro også til en leken og improvisatorisk arbeidsform.

Ved visning av denne forestillingen i Oslo, hvor også noen stortingspolitikere var til stede, erfarte man at publikumsblikket kan se og tolke egne erfaringer inn i det som presenteres på scenen. I en av scenene danser en av skuespillerne med Down syndrom over scenen med et skjelett – et slikt skjelett på hjul som vi ofte ser i klasserom. Politikeren, en godt voksen mann, ble rørt til tårer og fortalte etterpå hvordan denne scenen traff ham spesielt hardt fordi han nettopp hadde sittet i stortingsforhandlinger om bioteknologi og lovgivning knyttet til screening av foster, hvor man kunne avdekke blant annet om fosteret har Down syndrom. Å se en scene som involverte en høyst levende danser med Downs og et skjelett, ble en sterk og annerledes opplevelse enn det man får av å lese saksdokumenter. Koblingen var ikke intensjonell fra koreografens side, men først og fremst tenkt som et litt komisk danseinnslag, men åpnet for mange tolkninger. Denne opplevelsen viser at kunsten er uforutsigbar, og at det oppstår uforutsette koblinger og tolkninger hos publikum fordi vi har med oss ulike erfaringer.

Forestillingene *Litt kaffe, kanskje* og *Frøskjerring* blir nærmere presentert under den siste delen, som tar for seg det praktiske teaterarbeidet. Her bidrar Line Strøm og Stina Stjern (Stina Moltu sitt kunstnernavn) med en beskrivelse av hvordan de arbeidet fram forestillingen *Frøskjerring*. Line Strøm er utdannet ved Laban Instituttet i London, mens Stina Stjern er utdannet ved jazzlinjen ved NTNU i Trondheim. Line er kunstnerisk leder, og Stina leies inn på prosjektbasis, slik som ved forestillingen *Frøskjerring*.

Metodikken fra *Frøskjerring* ble videreutviklet i forestillingen *Med Line dance og Gud*, der det tverrfaglige samarbeidet utvides ytterligere. Sammen med filmprodusent Sigurd Bleken utforsker de hvordan skuespillerne kan delta i hele prosessen med å skape filmatiske uttrykk som integreres i forestillingen. Gjennom denne metodeutviklingen skapes en særegen estetikk og et poetisk fortellerspråk.

Figur 9

Fra forestillingen Med Line Dance og Gud. Foto: Bjørn Tore Ness/Namdalsavisa

Den andre produksjonsfortellingen, *Litt kaffe, kanskje?*, viser arbeidet med å lage en forestilling basert på en av skuespillernes livsfortelling, hvor det å bli sendt på spesialskole har vært en viktig og vanskelig hendelse i hennes liv.

I produksjonsfortellingene vil vi undersøke hvordan man kan bidra med kreativ støtte på ulike nivåer i arbeidsprosessen, og hvordan man kan utvikle samskaptede ledelsesmodeller som gir større muligheter for deltakelse på alle nivåer og i ulike posisjoner, men også hvilke dilemmaer og utfordringer som kan oppstå. For å forstå disse dilemmaene bedre, skal vi se nærmere på hvilken betydning historien, politikken og språket har hatt og fortsatt har for dette feltet.

Figur 10

Fra forestillingen Med Line Dance og Gud, Teater nonSTOP. Foto: Bjørn Tore Ness

